

Položaj osetljivih grupa u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji

PREGLED STANJA: LGBTI

09.11.2021.

Položaj osetljivih grupa iz aspekta ispunjavanja obaveza u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji

Evropske integracije predstavljaju strateški cilj Vlade Republike Srbije. Proces usvajanja neophodnih zakonskih regulativa i jačanje administrativnih kapaciteta kontinuirano teče od početka pristupnih pregovora 2014. godine. Međutim, radi unapređenja procesa pristupanja Evropska unija (EU) je 5. februara 2020. godine usvojila novu metodologiju pristupanja pod nazivom „Unapređenje procesa pristupanja – kredibilna perspektiva EU za Zapadni Balkan”.¹ Evropska komisija je 9. marta 2021. godine usvojila dokument kojim se nova metodologija primenjuje i na Srbiju i Crnu Goru.² Ova metodologija izmenila je način praćenja uspešnosti Srbije u procesu pristupanja EU tako da se radi dinamičnijeg procesa i ubrzanja reformi koje kandidati treba da sprovedu, pregovaračka poglavlja organizuju po tematskim klasterima. Pregovori će se otvarati u svim poglavljima iz klastera odjednom, nakon što se ispune merila za otvaranje poglavlja. Pregovaračka poglavlja su podeljena u 6 klastera: 1. Osnove; 2. Unutrašnje tržište; 3. Konkurentnost i inkluzivni rast; 4. Zeleni dogovor i održiva povezanost; 5. Resursi, poljoprivreda i kohezija; 6. Spoljni odnosi.

Osetljive grupe svoje mesto imaju prevashodno u okviru prvog (poglavljje 23 Pravosuđe i osnovna prava) i trećeg klastera (poglavljje 19 Socijalna politika i zapošljavanje), a prožimaju se i kroz ostale klastere na svojevrstan način. Ovakva metodologija donela je izvesne promene i unutar institucionalnog sistema Republike Srbije te je u maju 2021. godine usvojena Odluka o formiranju Koordinacije za vođenje pregovora o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji i Tima za podršku pregovorima.³ Na taj način se nastojalo uskladiti sa novom metodologijom praćenja uspeha u pristupanju Srbije Evropskoj uniji ali i pored izvesnih aktivnosti 2020. godine Srbija nije otvorila nijedno poglavljje, a ni očekivani treći klaster tokom prve polovine 2021. godine. 2020. godina u pogledu evropskih integracija ostaće upamćena kao godina izmene postojećih okvira i prioriteta EU ali i po COVID 19 epidemiji koja je između ostalog negativno uticala na dinamiku procesa evropskih integracija Srbije. Ipak, pomaci postoje. Vlada Republike Srbije usvojila je Pregovaračku poziciju i Akcioni plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje i revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava. Sa druge strane primetno je kašnjenje u sprovođenju aktivnosti koje su predviđene ovim planovima koje su važne

za unapređenje položaja osetljivih grupa. Aktivnosti se, pre svega, odnose na poboljšanje strateškog i zakonodavnog okvira i drugih javnih politika od značaja za unapređenje položaja osetljivih grupa. Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike je okončan, a izrada sličnog dokumenta nije predviđena, dok je sprovođenje strukturnih reformi u oblasti socijalne zaštite i inkluzije definisanih Programom ekonomskih reformi već nekoliko godina ocenjeno kao ograničeno (*limited*), nedovoljno (*insufficient*) ili delimično (*partial*) implementirano od strane Evropske komisije.⁴

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije pokrenuo je inicijativu za izradu analitičkog osvrta na položaj osetljivih grupa u kontekstu pristupanja EU sa sledećim ciljem:

- da se poveća vidljivost izazova sa kojima se suočavaju ranjive društvene grupe u Republici Srbiji;
- da se informišu zainteresovane strane o trenutnim procesima u razvoju strateškog i zakonskog okvira u oblasti socijalnog uključivanja;
- da se podstakne dijalog i saradnja na ispunjavanju obaveza u procesu pristupanja Srbije EU u oblasti socijalnog uključivanja.

Seriya informativno-analitičkih pregleda stanja o položaju ranjivih grupa u kontekstu ispunjavanja obaveza u procesu evropskih integracija namenjena je širokom krugu zainteresovanih strana: donosiocima odluka, državnoj administraciji i zaposlenima u jedinicama lokalne samouprave, razvojnim

partnerima, organizacijama civilnog društva, akademskoj zajednici, novinarima/kama i drugim akterima.

Pregled stanja obuhvata sledeće osetljive grupe: osobe sa invaliditetom, LGBTI, žene, deca, stariji, mladi, Romi i Romkinje, nacionalne manjine, migrante i tražioce azila i osobe koje žive sa HIV-om. Ova analiza tiče se položaja LGBTI osoba u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji.

Položaj LGBTI osoba iz aspekta ispunjavanja obaveza u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji

Evropska komisija (EK) je u svom Izveštaju o napretku Republike Srbije za 2019. godinu⁵ primetila da je zakonodavni i institucionalni okvir za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba u velikoj meri uspostavljen u Srbiji. U međuvremenu su usvojene i izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije.⁶ Međutim, i dve godine nakon konstatacije da je zakonodavni okvir korektno uspostavljen, Izveštajem o napretku Republike Srbije za 2021. godinu EK konstatuje da su i dalje potrebni dodatni naponi na doslednoj i efikasnoj primeni propisa, pogotovo u oblasti sprečavanja govora mržnje i zločina iz mržnje.⁷ U protekloj deceniji bilo je određenih pozitivnih pomaka u vezi sa pravima seksualnih i rodnih manjina, ali LGBTI osobe u Srbiji i dalje se suočavaju sa diskriminacijom, govorom mržnje, pretnjama i nasiljem.⁸

Nasilje motivisano percepcijom seksualne orijentacije i rodnog identiteta i dalje je rasprostranjeno u Srbiji, a lična bezbednost jedan je od glavnih prioriteta za LGBTI osobe.⁹ Prema istraživanju koje je 2018. godine sprovedla nevladina organizacija Labris, 56% LGBTI ispitanika izražava strah

zbog svoje sigurnosti.¹⁰ Da bi smanjile rizik od diskriminacije ili nasilja, LGBTI osobe često odluče da sakriju svoj LGBTI identitet. Kao što pokazuju rezultati istraživanja o LGBTI osobama u Evropskoj uniji (EU), Severnoj Makedoniji i Srbiji, koje je sproveda Agencija EU za osnovna prava (FRA) 2019. godine, više od polovine LGBTI osoba u Srbiji (53%) izbegava da bude otvoreno oko svog LGBTI identiteta članovima porodice, prijateljima i komšijama iz straha da će biti napadnuti, maltretirani ili da će im pretiti.¹¹ Takođe, imaju tendenciju da svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet sakriju u javnom prevozu (63%), na javnim mestima i u zgradama (59%), kao i u kaficima, restoranima, pabovima i klubovima (49%).¹² Većina LGBTI osoba izbegava da javno drže za ruku istopolnog partnera (71%). Ovaj procenat posebno je visok za homoseksualce (89%) i biseksualne muškarce (91%).¹³

Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i polnih karakteristika rasprostranjena je u različitim oblastima života i ima dalekosežne efekte na ukupnu dobrobit i zdravlje LGBTI osoba. Shodno tome, LGBTI osobe u Srbiji manje su zadovoljne svojim životom u poređenju sa opštom populacijom: njihov prosečan rezultat zadovoljstva životom je 5,3 u poređenju sa 6,3 zabeleženih u opštoj populaciji.¹⁴ Stigma i diskriminacija sprečavaju LGBTI osobe da ostvare svoj puni potencijal i ometaju njihov doprinos razvoju društva. Različiti konceptualni i teorijski modeli sugerišu da isključivanje LGBTI osoba sa tržišta rada i iz obrazovnog i zdravstvenog sistema može imati visoke troškove za ekonomiju zemlje, jer dovodi do manje produktivnosti, nižeg nivoa ljudskog kapitala i lošijih zdravstvenih ishoda.¹⁵ Uključivanje LGBTI osoba stoga nije samo briga o ljudskim pravima, već i važno socio-ekonomsko pitanje.

Socio-ekonomski položaj LGBTI populacije u Republici Srbiji

U okviru ovog poglavlja bavimo se socio-ekonomskim položajem LGBTI zajednice u Republici Srbiji kroz sagledavanje njihovog položaja na tržištu rada, u obrazovnom i zdravstvenom sistemu, te percepcije javnog mnjenja, pojave diskriminacije, incidence i prevalence nasilja prema pripadnicima LGBTI populacije.

Tržište rada

Kako je najveći broj žalbi podnetih Povereniku za zaštitu ravnopravnosti u vezi sa oblašću rada i zapošljavanja, ova institucija je 2019. godine sproveda istraživanje diskriminacije na tržištu rada. Prema prikupljenim podacima, 71% anketiranih poslodavaca, 69% zaposlenih i 66% nezaposlenih veruje da se LGBTI osobe vređaju i ponižavaju na poslu.¹⁶ Rezultati su takođe pokazali da 12% poslodavaca, 23% zaposlenih, kao i 23% nezaposlenih ne želi da radi sa LGBTI osobama. Nalazi su dalje ukazali i da je 6% zaposlenih i 7% nezaposlenih ispitanika bilo izloženo diskriminaciji zasnovanoj na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu. U skladu s tim nalazima su i podaci FRA istraživanja koji pokazuju da se 16% LGBTI osoba osećalo diskriminisano u potrazi za poslom (39% trans osoba), dok je 24% ispitanika bilo izloženo diskriminaciji na poslu (40% trans ispitanika) u prethodnih 12 meseci.¹⁷ Međutim, skoro polovina anketiranih LGBTI osoba izjavila je da svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet obično skrivaju na radnom mestu (44%) ili su samo selektivno otvoreni (47%).¹⁸

U istraživanju iz 2017/18, koje je sproveo Centar za istraživanje i društveni razvoj „IDEAS“, 38% LGBTI osoba prijavilo je da

je trpelo diskriminaciju na tržištu rada u prethodnih pet godina. Slično nalazima ostalih istraživanja, deo ispitanika je izjavio da svoj LGBTI identitet skriva na poslu.¹⁹ Gotovo polovina (46%) prijavila je da je bila izložena psihološkom nasilju na poslu, 19% se pretilo otkazom, 18% je bilo ugroženo fizičkim nasiljem, a 9% je doživelo fizičko nasilje.²⁰

Rezultati su nepromenjeni i u istraživanju koje je 2020. godine sproveda ista organizacija zajedno sa Regionalnim info centrom. Ovo istraživanje je pokazalo da 16% LGBTI+ osoba veruje da je njihova prijava za posao odbijena zbog njihove seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, a 24% zaposlenih LGBTI+ smatra da su doživeli diskriminaciju na poslu u prethodnih godinu dana, dok 20% nije bilo sigurno.²¹ U istom istraživanju, većina (92%) LGBTI+ osoba izrazila je uverenje da nacionalni sistemi i mehanizmi zaštite nisu u stanju da ih zaštite od diskriminacije na poslu. Samo 17% ispitanika smatra da njihov poslodavac efikasno kažnjava zlostavljanje i diskriminaciju zaposlenih LGBTI+ osoba, dok je 53% izjavilo da njihov poslodavac uopšte ne kažnjava zloupotrebu i diskriminaciju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu. Ipak, iako je većina zaposlenih LGBTI+ osoba verovala da njihov LGBTI identitet ne utiče na napredovanje u radu (64%), 33% smatra da to negativno utiče na njih, a samo 3% pozitivno.²²

Svetska banka je 2017. godine sproveda istraživanje o socio-ekonomskom statusu LGBTI osoba u Srbiji²³ kroz prilagođenu verziju Ankete o prihodima i uslovima života (SILC).²⁴ Uprkos određenim ograničenjima koja proističu iz karakteristika uzorka i načina prikupljanja podataka, ovo je jedini izvor podataka o aktivnosti/neaktivnosti

i zaposlenosti/nezaposlenosti LGBTI osoba u Srbiji. Prema analizi, stopa aktivnosti među LGBTI osobama iznosila je 66%, stopa zaposlenosti 56%, a stopa nezaposlenosti 14%. U poređenju sa opštom populacijom, LGBTI ispitanici imaju veću stopu neaktivnosti (34% nasuprot 25%). Analiza je takođe pokazala da je srednji mesečni lični prihod LGBTI ispitanika (256 evra) bio nešto veći od uporedive opšte populacije (236 evra), ali ova razlika nije statistički značajna. Međutim, u znatno lošijem položaju su transrodne osobe čija je medijana dohotka na nivou od 203 evra.²⁵

Dragocene nalaze pruža i studija „COVID-19 i LGBTI zajednica u Srbiji“,²⁶ koju su 2020. sprovele nevladine organizacije Loud & Queer i Egal. Gotovo trećina ispitanika (29,4%) prijavila je da je nezaposlena, od kojih je velika većina dugotrajno nezaposlena: 21,2% ispitanika posao je tražilo više od šest meseci i nije imalo zaposlenje pre pandemije. Kao direktna posledica pandemije koronavirusa, otpuštanja su značajno smanjila prihode, a neplaćeni izostanci sa posla uticali su na trećinu ispitanika. Trans osobe su u najnepovoljnijem položaju.²⁷ Takođe treba istaći da je stopa nezaposlenosti rodno uslovljena, jer je najveća stopa nezaposlenosti zabeležena kod biseksualnih osoba (žene preovlađuju u uzorku) i lezbejki. Konkretno, 38,2% biseksualnih osoba i 34,9% lezbejki je nezaposleno. Za trans osobe, ovaj procenat pada na 31%, dok je stopa nezaposlenosti gej muškaraca 23,9%.²⁸

Zdravlje i zdravstvena zaštita

Prema istraživanju FRA, 36% LGBTI osoba u Srbiji svoje zdravlje je doživljavalo kao vrlo dobro, 42% kao dobro, 17% kao

solidno, 4% kao loše i 1% kao vrlo loše.²⁹ Interseks osobe svoj zdravstveni status su doživljavale kao loš ili veoma loš u većoj meri u poređenju sa lezbejkama, homoseksualcima, biseksualnim osobama i trans osobama koje su učestvovala u istraživanju. Slična otkrića predstavljena su u analizi Svetske banke iz 2019. godine: većina LGBTI ispitanika je svoje zdravstveno stanje opisala kao dobro ili veoma dobro (71%), ali je, sa druge strane, znatno veći procenat opšte populacije na ovaj način ocenio svoje zdravlje (93%). U isto vreme, 5% LGBTI ispitanika ocenio je svoje zdravlje lošim u poređenju sa 1% među opštom populacijom.³⁰

Što se tiče diskriminacije od strane zdravstvenih radnika ili zaposlenih u socijalnim službama, 16% ispitanika je doživelo diskriminaciju, dok 84% nije.³¹ Procenat koji se odnosi na iskustva diskriminacije bio je najveći među interseks osobama: 35% interseks ispitanika bilo je izloženo diskriminaciji.³² Međutim, gotovo polovina LGBTI osoba (41%) skriva svoj LGBTI identitet u zdravstvenoj ustanovi zbog straha da će ih drugi napadati, pretiti ili uznemiravati.³³

Domen zdravlja je od velike važnosti za trans osobe, jer je zakonsko priznavanje pola u Srbiji i dalje uslovljeno medicinskim kriterijumima. Od 2011. godine, Zakon o zdravstvenom osiguranju³⁴ sadrži odredbe koje predviđaju da 65% troškova hirurške intervencije promene pola pokriva Republički fond za zdravstveno osiguranje. Odobrenja za operaciju daje Nacionalna komisija za transrodna stanja Kliničkog centra Srbije. U proteklih 30 godina, 286 osoba je imalo operaciju promene pola u Republici Srbiji. U 2018. godini, Nacionalna komisija za transrodna stanja primila je 19 zahteva za promenu pola, od kojih je

17 odobreno, dok su dva zahteva rešena u 2019. godini. Poređenja radi, u 2017. godini, 15 zahteva je podneto Komisiji za transrodna stanja, od kojih je odobreno 12, a tri vraćena uz zahtev za dodatnom medicinskom dokumentacijom.³⁵

Obrazovanje

Iako se podaci o „blažim“ slučajevima nasilja prikupljaju i analiziraju u okviru škole, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR) beleži podatke o slučajevima diskriminacije i ozbiljnijim (treći nivo) nasilnim incidentima (broj slučajeva i oblik nasilja). Prema podacima MPNTR, izveštavanje u vezi sa nasiljem se povećava: 820 slučajeva je prijavljeno u školskoj 2017/18, 890 u 2018/19, a 950 u 2019/20. MPNTR uspostavlja bazu podataka koja bi sadržala detaljnije informacije u vezi sa nasiljem (treći nivo) i diskriminacijom koje prikupljaju i prijavljuju škole u Srbiji, u skladu sa gore pomenutim pravilnicima. Konkretno, baza podataka će sadržati informacije o incidentu (vrsta i nivo nasilja/diskriminacije) i uključenim osobama (npr. odnos među njima, pol, godine). Pored toga, biće moguće uneti opis sumnje ili potvrđeni incident koji bi omogućio utvrđivanje stvarnog ili pretpostavljenog motiva za nasilje/diskriminaciju.

Uprkos postojećoj zaštiti, LGBTI deca i omladina u Srbiji i dalje se suočavaju sa visokim nivoom diskriminacije i zlostavljanja. Podaci koje je Labris prikupio 2018. godine pokazuju da je 59% LGBTI učesnika istraživanja doživelo diskriminaciju, pri čemu je preovlađujuća sredina: škola (44%), radno mesto (28%) i restoran/prodavnica (27%).³⁶ Istraživanje FRA pokazalo je da je 54% LGBTI osoba doživelo nasilje u školi (homoseksualci

su prijavili najveću učestalost školskog zlostavljanja sa 74%), 16% je odlučilo da napusti ili promeni školu zbog svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a 66% ispitanika je reklo da krije (ili su krili) svoj LGBTI identitet u školi.³⁷

Kao što postojeći podaci pokazuju, diskriminatorni stavovi zasnovani na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu široko su rasprostranjeni među decom. Više od trećine učenika starosti 12-18 godina koji su učestvovali u istraživanju Centra za prava deteta 2012. godine nije bilo za to da homoseksualci budu na javnim funkcijama, a 36% ispitanika složilo se da je homoseksualnost bolest koju treba lečiti, prinudno ako je potrebno (44% dečaka i 28% devojčica).³⁸ Dokazi iz studije o rodno zasnovanom nasilju u školama koju je sproveo Centar za studije roda i politike 2013. godine ukazuju na to da 28% anketiranih dečaka (od VI do VIII razreda osnovne škole) smatra da je u redu ismevati feminiziranog dečaka, što je za srednjoškolce čak i veći procenat (38%).³⁹ Takođe, 20% dečaka koji pohađaju od šestog do osmog razreda osnovne škole, kao i 27% dečaka koji pohađaju srednju školu, smatra da je u redu ismevati muškobanjastu devojčicu/devojku.⁴⁰ Posebno je zabrinjavajući podatak da je 60% dečaka i 27% devojčica osnovnoškolskog uzrasta opravdavalo nasilje nad homoseksualcima (gej muškarcima), kao i 66% srednjoškolaca i 19% srednjoškolki.⁴¹

Podaci prikupljeni u pilot istraživanju koje je Labris sproveo 2017. godine među srednjoškolcima pokazali su da je 74% ispitanika identifikovalo LGBTI učenike kao najizloženije nasilju u školi.⁴² Preko polovine (54%) učenika smatralo je da je homoseksualnost bolest, a 40% da

pripadnici LGBT zajednice ne bi trebalo da imaju ista prava kao i heteroseksualci. Štaviše, 43% učenika izbegavalo bi druge učenike zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta.⁴³ Helsinški odbor za ljudska prava utvrdio je u studiji iz 2019. godine da je homofobija jasno prisutna među srednjoškolcima u Srbiji: 31% ispitanika je umereno, a 44% ozbiljno homofobično.⁴⁴ Jedna četvrtina (25%) ispitanika smatra da LGBT osobe zaslužuju da budu pretučene, 60% se protivi pravu na „promenu pola“ trans osoba, a 44% srednjoškolaca bi imalo nešto protiv da im istopolni par budu komšije. S druge strane, skoro polovina ispitanika izjavila je da je prijateljski nastrojena prema LGBT osobama (47%) i da bi školsku klupu delila sa homoseksualcem ili lezbejkom (47%).⁴⁵

Podaci iz istraživanja koje je 2018. godine sproveo Centar za međunarodnu javnu politiku među studentima Univerziteta u Beogradu pokazalo je da se 51% studenata složilo da se LGBT osobe suočavaju sa diskriminacijom na tržištu rada, ali i da je 58% ispitanika protiv istopolnih brakova a 53% ne bi dozvolio istopolnim partnerima da usvoje dete.⁴⁶ Druga istraživanja među mladima potvrđuju ove negativne stavove i izraženu sklonost da se ne druže sa LGBTI osobama.⁴⁷

Kako škole igraju ključnu ulogu u oblikovanju stavova prema seksualnoj raznolikosti, posebno je važno istražiti stavove nastavnika i obrazovnih stručnjaka prema LGBTI osobama. Iako su podaci u ovoj oblasti oskudni, podaci iz dve studije pružaju neke važne uvide. Terenski eksperiment Svetske banke sproveden 2017. godine pokazao je da je verovatnoća tri puta veća da feminiziran dečak bude odbijen da upiše državnu osnovnu školu (14%) nego dečaci koji nisu

feminizirani (4%). Čak i kada su prihvaćeni, 51% feminiziranih dečaka prihvaćeno je sa oklevanjem u poređenju sa samo 25% ne-feminiziranih dečaka.⁴⁸ Kada je reč o stavovima nastavnika, istraživanje koje je 2013. sproveo Centar za studije roda i politike sugeriše da se 19% nastavnika u osnovnoj školi ili složilo ili je bilo neodlučno u vezi sa izjavom „Muškarca koji je homoseksualac treba pretući“ (8% nastavnica), dok je 18% nastavnika i 5,5% nastavnica u srednjoj školi odgovorilo na isti način (slažu se/ neodlučno).⁴⁹ Takođe, jedna trećina nastavnika osnovnih i srednjih škola smatrala je da gej osoba ne treba da uči decu (među nastavnicama taj stav imalo je 18% nastavnica u osnovnoj i 15% u srednjoj školi).⁵⁰

Percepcija javnog mnjenja

U istraživanju javnog mnjenja koje je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti sproveo 2019. godine, ljudi u Srbiji su, LGBT osobe (zajedno sa Romima i ženama) doživljavali kao najosetljivije na diskriminaciju (33% ispitanika), dok su istovremeno izjavili da više vole da se ne druže sa njima.⁵¹ Najveća socijalna distanca⁵² primećena je prema migrantima/tražiocima azila (3,2), zatim Albancima (2,57) i LGBT populaciji (2,57). Mera socijalne distance za 2019. prema LGBT osobama blago je opala u poređenju sa 2016. godinom, kada je ova grupa bila na prvom mestu sa prosekom od 2,7. Prema podacima istraživanja iz 2019. godine, 22% ispitanika bi smetalo da im LGBT osoba bude kolega, 45% učitelj deteta, a 63% supružnik ili zet ili snaja.⁵³ Pored toga, nalazi istraživanja omladinske organizacije Centar E8 iz 2017. godine pokazali su da bi 59% muškaraca i 45% žena bilo sramota da imaju homoseksualnog sina, 37% muškaraca složilo se sa izjavom da „nikada

neće imati prijatelja koji je homoseksualac/lezbejka“, a 38% muškaraca ne bi pružilo podršku trans osobi (ako bi je poznavali) da se „outuje“ i podvrgne se postupku promene pola.⁵⁴

Istraživanje koje je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti sproveo 2018. godine pokazalo je da je 28% anketiranih predstavnika javne uprave identifikovalo LGBT osobe kao najosetljivije na diskriminaciju u Srbiji.⁵⁵ To predstavlja značajan pad u poređenju sa 2013. godinom, kada je 61% ispitanika LGBT osobe doživljavalo kao grupu koja doživljava najviše diskriminacije.⁵⁶

Mediji igraju važnu ulogu kada je u pitanju percepcija LGBT osoba, jer imaju moć oblikovanja stavova ljudi o seksualnosti i pitanjima vezanim za rodni identitet, posebno mladih pojedinaca. Građani Srbije identifikovali su medije kao jednog od ključnih aktera u promovisanju jednakosti u istraživanjima koje je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti sproveo poslednjih godina.⁵⁷ Ipak, kako pokazuju različite analize medija, izveštavanje o LGBT osobama u Srbiji često karakterišu homofobične i diskriminatorne poruke.⁵⁸ Istraživanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti sprovedeno 2018. godine, pokazalo je da većina predstavnika medija veruje da su u srpskim medijima prisutni govor mržnje i diskriminatorni stavovi (93% i 77%, respektivno).⁵⁹ Kada je reč o LGBT osobama, 9% predstavnika medija izjavilo je da homoseksualnost smatra bolešću, dok je 21% izjavilo da nema ništa protiv LGBT osoba sve dok njihova seksualnost nije javna („Nemam ništa protiv LGBT osoba, ali to bi trebale biti kod kuće, a ne u javnosti“).⁶⁰

Pojava diskriminacije

Prema godišnjim izveštajima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, u periodu od 2015. do 2019. godine organizacije civilnog društva podnele su najveći broj žalbi navodeći seksualnu orijentaciju kao osnovu za diskriminaciju.⁶¹ Mnoge LGBT osobe zabrinute su za svoju sigurnost i stoga nisu voljne da prijave diskriminaciju. Kao što zaključci istraživanja Labris iz 2018. godine sugerišu, 91% LGBT osoba koje su doživele diskriminaciju odlučilo je da je ne prijave zbog nepoverenja u državne službenike/institucije (50%), straha od otkrivanja svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta (31%) ili straha od odmazde (31%).⁶² Slično tome, rezultati FRA istraživanja iz 2019. godine ukazuju da 91% LGBTI ispitanika nije prijavilo slučajeve diskriminacije (najnoviji slučaj) jer su mislili da se ništa neće dogoditi (42%), nisu verovali vlasti (33%), ili nisu želeli da otkriju svoj LGBTI identitet (29%).⁶³ Dakle, broj žalbi podnetih Povereniku za zaštitu ravnopravnosti ne odražava zaista obim diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

Zaštitnik građana, takođe, prima i postupa po žalbama vezanim za kršenje prava na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Zaštitnik građana je 2019. godine primio 15 pritužbi koje se odnose na prava LGBTI osoba, od kojih se većina odnosila na „prilagođavanje pola rodnom identitetu“ i „promenu podataka u matičnim knjigama“.⁶⁴ Tokom 2020. godine Zaštitnik građana primio je 25 pritužbi koje se odnose na prava LGBTI osoba. Većina ih se odnosila na nasilje nad LGBTI osobama i promenu podataka u matičnim knjigama.⁶⁵ Zbog metodoloških problema, svi slučajevi povezani sa seksualnom orijentacijom i

rodnim identitetom od 2015. do 2018. godine klasifikovani su kao slučajevi „rodne ravnopravnosti“ i zato razvrstani podaci nisu dostupni. Većina pritužbi koje je primio Zaštitnik građana odnosile su se na izazove koji se odnose na pristup zdravstvenim uslugama za zatvorenike i trans osobe, pribavljanje potrebnih dokumenata za sklapanje istopolnih brakova u inostranstvu i pravno priznavanje takvih zajednica, obezbeđivanje zakonskog priznavanja pola i rešavanje diskriminacija u školama.

Od 2014. godine u Beogradu se redovno organizuje Parada ponosa.⁶⁶ Tokom 2020. godine, parada je organizovana virtuelno, zbog pandemije COVID 19. Septembra 2021. godine, parada je organizovana uz poštovanje mera za suzbijanje pandemije COVID 19.⁶⁷ Tokom Parade izneseni su sledeći zahtevi LGBTI zajednice:

- Usvajanje Zakona o istopolnim zajednicama
- Usvajanje Zakona o rodnom identitetu i poboljšanje zdravstvenih usluga za trans osobe
- Brza i adekvatna reakcija državnih organa i javna osuda predstavnika vlasti na govor mržnje i zločine motivisane mržnjom prema LGBTI zajednici
- Usvajanje lokalnih akcionih planova za LGBTI zajednicu
- Izvinjenje svim građanima Srbije koji su pre 1994. godine bili sudski i na druge načine progonjeni zbog svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta
- Obrazovanje i edukacija mladih o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

Nasilje nad LGBTI osobama

Monitoring zločina iz mržnje u Srbiji i dalje je izazov zbog nedostatka centralizovanih zvaničnih podataka o ovim incidentima. Beleženje zločina iz mržnje vrši se u javnom tužilaštvu prema zvaničnim smernicama. U skladu sa uputstvom Republičkog javnog tužioca, sva tužilaštva su imenovala kontakt osobu za zločine iz mržnje. Prema podacima republičkog javnog tužioca, u periodu od 2017. do 2019. godine javna tužilaštva su se u 26 slučajeva pozvala na član 54a Krivičnog zakonika. Od tih 26 slučajeva, seksualna orijentacija je identifikovana kao motiv u 13, dok je rodni identitet bio motiv u dva slučaja.⁶⁸

Kada su u pitanju fizički i verbalni napadi motivisani seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), u periodu od 2015. do 2019. godine zabeleženo je 77 napada na LGBTI osobe, od čega 42 fizička napada (šest ljudi je zadobilo teške, a 16 lake telesne povrede). Podnete su krivične prijave za 36 krivičnih dela i zahtevi za pokretanje prekršajnog postupka za 13 prekršaja, dok su u ostalim slučajevima podnete prijave nadležnom tužilaštvu.⁶⁹

Zbog nedostatka centralizovanih i otvorenih zvaničnih baza podataka, NVO Da Se Zna! 2015. godine uspostavila je web platformu koja omogućava prijavljivanje slučajeva nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Pored prijavljenih incidenata, NVO Da se zna! koristi i druge izvore, poput informacija prikupljenih od drugih organizacija i putem praćenja medija kako bi pružio potpuniju sliku. Od januara do oktobra 2017. godine NVO Da Se Zna! registrovala je

20 zločina iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta,⁷⁰ a 2018. godine dokumentovano je dodatnih 36 slučajeva.⁷¹ U 2019. godini ova organizacija je zabeležila 63 slučaja zločina iz mržnje.⁷² Od januara 2017. godine do 30. juna 2020. godine učinjena su i dokumentovana 166 protivpravna akta motivisana seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Najveći broj incidenata, 94 (56,6%) nije prijavljen, za pet (3,0%) incidenata nije poznato da li su prijavljeni, dok je 67 (40,4%) incidenata prijavljeno nekom drugom akteru osim Da se zna!, dok je 57 (34,3%) prijavljeno policiji, tužilaštvu ili je pokrenut sudski proces.⁷³

Međutim, čak i podaci koje je prikupila organizacija Da Se Zna! verovatno ne predstavljaju u potpunosti prevalencu nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, jer LGBTI osobe često nerado prijavljuju nasilje sa kojim se suočavaju. Podaci koje je Labris prikupio 2018. godine pokazuju da je 31% LGBT osoba bilo izloženo nekoj vrsti nasilja zbog svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta i da je samo 30% onih koji su doživeli nasilje isto zaista i prijavilo, uglavnom policiji (63%) ili nevladinoj organizaciji (37%).⁷⁴ Oni koji nisu prijavili incident nisu to uradili zbog nedostatka poverenja u zvaničnike uključene u proces prijavljivanja (52%), straha od otkrivanja svog LGBT identiteta (36%) i straha od počinioca nasilja (35%).⁷⁵

Istraživanje FRA o položaju LGBTI otkrilo je da je 17% LGBTI ispitanika u prethodnih pet godina doživelo fizičke ili seksualne napade, a 41% je doživelo uznemiravanje u prethodnih 12 meseci zbog svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Većina LGBTI osoba koje su doživlele

nasilje (82% u slučaju fizičkog ili seksualnog napada i 90% u slučaju uznemiravanja) odlučilo je da to ne prijavi. Glavni razlozi za neprijavlivanje fizičkih ili seksualnih napada bili su: nedostatak poverenja u policiju (35%), strah od homofobne i/ili transfbone reakcije policije (29%), osećaj stida i srama (28%) i sumnja da bi se bilo šta dogodilo nakon prijavljivanja (27%). Što se tiče uznemiravanja zasnovanog na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, ispitanici su odlučili da ne prijave najnoviji incident jer su ga smatrali manjim/ nedovoljno ozbiljnim (30%) ili zato što nisu verovali policiji (27%).⁷⁶

Centar za istraživanje javnih politika sproveo je 2016. godine istraživanje čiji je cilj bio da ispita uticaj reforme sektora bezbednosti na LGBT osobe. Nalazi dobijeni putem fokus grupa ukazuju na to da se LGBT osobe osećaju nesigurno i izražavaju nepoverenje u rad policije.⁷⁷ Studije o stavovima policajaca pokazale su da mnogi izražavaju snažnu averziju prema Albancima, LGBT osobama, osobama koje žive sa HIV-om i migrantima.⁷⁸ U istraživanju iz 2015. godine policajci opšte nadležnosti i saobraćajne policije izjavili su da bi se protivili tome da im LGBTI osoba bude komšija (34%), kolega (33%), šef (37%), prijatelj (42%), nastavnik njihovom detetu (46%) ili bračni drug/supružnik njihovog deteta (51%).⁷⁹ Takođe, 39% anketiranih saobraćajnih policajaca i 47% policajaca opšte nadležnosti izjavilo je da smatraju da je homoseksualnost bolest koja bi trebalo da bude lečena.⁸⁰

Dostupnost podataka o položaju LGBTI populacije

Većina javnih institucija u Srbiji ne prikuplja administrativne podatke vezane za seksualnu orijentaciju i rodni identitet jer se takvi podaci smatraju osetljivim ličnim podacima ili nisu relevantni za usluge koje pružaju njihove institucije. Stoga veliki deo dostupnih podataka o položaju LGBTI zajednice prikupljaju organizacije civilnog društva, istraživačke institucije ili druge organizacije.

Republički zavod za statistiku (RZS) ne prikuplja podatke u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, što efektivno čini LGBTI osobe nevidljivim u nacionalnim skupovima podataka i sprečava sticanje sveobuhvatnije slike o društvenom položaju LGBTI osoba.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti prikuplja vredne podatke o žalbama podnesenim na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i redovno sprovodi istraživanje o percepcijama i stavovima građana i građanki prema diskriminaciji, uključujući diskriminaciju prema LGBTI osobama, što omogućava da se promene u tim stavovima prate tokom vremena. Zaštitnik građana prikuplja podatke u vezi sa kršenjem prava po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Međutim, zbog metodoloških pitanja, podaci koji se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet nisu bili dostupni sve do 2019. godine jer su klasifikovani kao „rodna ravnopravnost i prava LGBTI osoba“. I dalje su podaci u Izveštajima Poverenika, uglavnom, predstavljeni zbirno (za celokupnu oblast „rodna ravnopravnost i prava LGBTI osoba“). Samo mali broj informacija o pritužbama zbog kršenja prava LGBTI

osoba podnetim ovoj instituciji moguće je izvući iz redovnih izveštaja.

Dostupni podaci koje prikupljaju nezavisna tela, nevladine organizacije i međunarodne organizacije pružaju dragocen uvid u diskriminaciju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu na tržištu rada i na poslu. Međutim, nedostaju sveobuhvatni podaci o zaposlenosti, nezaposlenosti, neaktivnosti i drugim karakteristikama koji su potrebni kako bi se bolje razumela socio-ekonomska situacija seksualnih i rodnih manjina u Srbiji.

Različite zdravstvene ustanove prikupljaju podatke vezane za interseks i transrodne osobe (one koje se odluče na medicinsku ili hiruršku tranziciju). Međutim, ne postoje centralizovane baze podataka koje bi omogućile dobijanje podataka neophodnih za razvoj odgovarajućih politika. Nacionalni podaci o mentalnom zdravlju LGBTI osoba vrlo su oskudni.

Diskriminacija u obrazovnom okruženju je u fokusu nekoliko studija koje su uradile različite organizacije. Resorno ministarstvo trenutno ne prikuplja podatke koji se odnose na slučajeve nasilja i maltretiranja u školama zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Potrebno je uložiti dodatne napore u prikupljanje i obradu podataka o položaju LGBTI osoba u obrazovanju.

Praćenje zločina iz mržnje nad seksualnim i rodnim manjinama i dalje je izazov zbog nedostatka centralizovanih i otvorenih službenih podataka o ovim incidentima.

Brojna istraživanja čiji je cilj istraživanje stavova prema seksualnim i rodnim manjinama koriste samo sveobuhvatni izraz LGBTI (ili LGBT), koji ne dozvoljava

ovim studijama da dobiju podatke o stavovima prema različitim podgrupama označenim akronimom LGBTI.

Većina studija koje se fokusiraju na iskustva LGBTI osoba prikupljaju podatke putem internet anketa. S jedne strane, ovaj alat olakšava učešće ljudi koji nerado javno otkrivaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet, a s druge strane, utiče na sastav uzorka. Dosezanje do LGBTI osoba koje nisu otvorene u pogledu svog LGBTI identiteta, kao i najugroženijih građana ostaje izazov.

Zakonodavni okvir u Republici Srbiji

Značajne izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije⁸¹ usvojene su 2021. godine. Zakon o zabrani diskriminacije uređuje opštu zabranu diskriminacije, oblike i slučajeve diskriminacije, kao i postupke zaštite od diskriminacije. Zakon uvodi pojmove roda, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, polnih karakteristika, te zabranjuje svaki vid diskriminacije po osnovu nekog od pomenutih karakteristika. Član 21 Zakona ističe da je seksualna orijentacija privatna stvar i da lice ne može biti naterano da se o njoj izjasni, ali i da ukoliko se lice izjasni, seksualna orijentacija ne može biti osnov za drugačije postupanje.

Oblast rada i zapošljavanja regulisana je Zakonom o radu⁸², koji propisuje prava i obaveze u zaposlenih i poslodavaca. Član 18 Zakona zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju tražioca posla i zaposlenih na osnovu seksualne orijentacije. Iako rodni identitet i polne karakteristike nisu izričito obuhvaćeni, Zakon precizira da „druga lična svojstva“ ne mogu biti osnova za diskriminaciju. Zakon takođe zabranjuje seksualno uznemiravanje, definisano

kao svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj narušavanje ili predstavlja narušavanje dostojanstva bilo kog kandidata za posao ili zaposlenog sa punim radnim vremenom ili koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo radno okruženje. Pored toga, Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu⁸³ zabranjuje zlostavljanje i uznemiravanje na radu i u vezi sa radnim mestom, propisuje mere za sprečavanje zlopotrebe i poboljšanje odnosa na radu i reguliše postupke za zaštitu lica izloženih zlostavljanju na radu i u vezi sa radom uopšte, mada bez navođenja razloga zlostavljanja i vrsta zlostavljanja koje su u pitanju.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti⁸⁴ reguliše zdravstveni sistem u Republici Srbiji, uključujući njegovu organizaciju, društvenu brigu za zdravlje stanovništva, nadzor nad sprovođenjem zakona i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje zdravstvene zaštite. Član 21. Zakona odnosi se na princip pravičnosti zdravstvene zaštite i podrazumeva zabranu diskriminacije u pružanju zdravstvene zaštite na osnovu rase, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, starosti, nacionalnosti, socijalnog porekla, religije, političkih ili drugih ubeđenja, finansijskog statusa, kulture, jezika, zdravstvenog stanja, vrste bolesti i mentalnog ili fizičkog invaliditeta, kao i drugih ličnih karakteristika koje mogu biti osnova diskriminacije.

Zakonodavni okvir i politike u domenu obrazovanja predviđaju zaštitu od diskriminacije prema LGBTI mladima. Konkretno, Zakon o osnovama sistema obrazovanja⁸⁵ zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Iste odredbe sadržane su u Pravilniku o bližim kriterijumima

za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja⁸⁶ i Pravilniku o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vređanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti.⁸⁷ Pravilnik o postupanju ustanove sadrži definicije pojmova „homofobija“ i „transfobija“ i navodi da tim za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, koji bi trebalo da se formira u svakoj osnovnoj školi u Srbiji, ima mandat da prikuplja i čuva podatke o slučajevima diskriminacije u toj ustanovi.

Zakonodavstvo koje se odnosi na zločine iz mržnje sadrži odredbe koje zabranjuju nasilje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, ali implementacija tih propisa još uvek nije adekvatna. Krivični zakonik⁸⁸ od 2012. godine priznaje zločine motivisane nečijom uočenom ili stvarnom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom kao otežavajuće okolnosti, ali je prva odluka o zločinu iz mržnje izrečena tek 2018. godine i odnosila se na slučaj nasilja u porodici koji je motivisala seksualna orijentacija i rodni identitet.⁸⁹

Pravno priznavanje pola uvedeno je u zakonodavstvo Republike Srbije izmenama Zakona o matičnim knjigama⁹⁰ i pripadajućeg Pravilnika o načinu izdavanja i obrascu potvrde nadležne zdravstvene ustanove o promeni pola.⁹¹ Prema Pravilniku, da bi promenili polni marker u matičnim knjigama i pribavili odgovarajuća lična dokumenta, trans osobe moraju da se podvrgavaju hormonalnoj terapiji godinu dana ili da su podvrgnuti operaciji promene pola, što nije u skladu sa ustaljenom međunarodnom pravnom praksom.⁹²

Prema podacima Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, od januara 2019. godine do sredine 2020. godine 38 osoba je promenilo polni marker u matičnim knjigama (20 osoba je polni marker promenilo iz ženskog u muški i 18 iz muškog u ženski pol).

Pregled stanja i obaveza u procesu pristupanja EU

EU je poslednjih godina napredovala korak po korak ka ravnopravnosti LGBTI osoba, ali diskriminacija prema LGBTI osobama i dalje postoji. U 2019. godini 76% građana EU smatralo je da bi lezbejke, gejevi i biseksualne osobe trebale imati jednaka prava kao i heteroseksualne osobe, u poređenju sa 71% 2015. godine. Međutim, 43% LGBTI osoba se 2019. godine osećalo diskriminisano, u poređenju sa 37% 2012. godine.⁹³

Zakon EU štiti ljude od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije - kao i starosti, invaliditeta, vere i uverenja - u oblasti zapošljavanja (Okvirna direktiva o zapošljavanju 2000/78). Međutim, evropsko zakonodavstvo ne štiti od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, starosti, invaliditeta, vere i uverenja, u drugim područjima života poput pristupa robama i uslugama (uključujući stanovanje), socijalne zaštite, obrazovanja i zdravstvene zaštite. Takođe, pravo EU trenutno ne sadrži izričitu zabranu diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i rodnog izražavanja osobe, niti je zabrana diskriminacije trans osoba navedena u Povelji EU o osnovnim pravima.⁹⁴

Decembra 2020. godine, Evropska komisija pokreće aktivnosti na promovisanju Unije ravnopravnosti za sve

usvajanjem prve strategije EU LGBTIQ jednakosti. Ova strategija ima za cilj da podigne glas LGBTIQ osoba i da okupi države članice i aktere na svim nivoima u zajedničkom nastojanju da se efikasno pozabave ravnopravnošću LGBTIQ osoba.

Strategija postavlja niz ključnih ciljeva kroz četiri stuba koje treba postići do 2025. godine:⁹⁵

1. Borba protiv diskriminacije prema LGBTIQ osobama;
2. Obezbeđivanje sigurnosti LGBTIQ osoba;
3. Izgradnja LGBTIQ inkluzivnih društava;
4. Poziv za ravnopravnost LGBTIQ osoba širom sveta.

U okviru prvog stuba, radiće se na jačanju i poboljšanju pravne zaštite od diskriminacije, promovisanju inkluzije i različitosti na radnom mestu, borbi protiv nejednakosti u obrazovanju, zdravstvu, kulturi i sportu, kao i na održavanju prava LGBTIQ podnosilaca zahteva za međunarodnu zaštitu.⁹⁶

Drugi stub podrazumeva aktivnosti poput: jačanja pravne zaštite LGBTIQ osoba od zločina iz mržnje, govora mržnje i nasilja; jačanja mera za borbu protiv govora mržnje na Internetu protiv LGBTIQ zajednice i dezinformacija; prijavljivanja anti-LGBTIQ zločina iz mržnje i razmena dobrih praksi i zaštite i unapređenja telesnog i mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba.⁹⁷

Treći stub obuhvata: osiguranje prava za LGBTIQ osobe u prekograničnim situacijama; poboljšanje pravne zaštite LGBTIQ porodica i partnera u prekograničnim situacijama; poboljšanje prepoznavanja trans i ne-binarnih i

interseks osoba i negovanje pogodnog okruženja za civilno društvo.⁹⁸

U okviru četvrtog stuba, Strategija predviđa jačanje angažovanosti EU po pitanju prava LGBTIQ populacije u svim njenim spoljnim odnosima.⁹⁹ Upravo četvrti stub Strategije omogućava EU da u narednom periodu u većoj meri utiče na unapređenje poštovanja prava LGBTIQ zajednice u zemljama kandidatima za članstvo u EU.

Mnoge oblasti politike povezane sa poboljšanjem ravnopravnosti LGBTIQ osoba prvenstveno su nacionalna odgovornost država članica Unije. Važno je napomenuti da se pravna zaštita od diskriminacije po različitim osnovama razlikuje od zemlje do zemlje EU i da ne postoje minimalni standardi politike nediskriminacije primenljivi širom EU.

Međutim, EU ima važnu ulogu u pružanju smernica za politike, koordinaciju akcija država članica, praćenju sprovođenja i napretka, pružanju podrške putem fondova EU i promovisanju razmene dobre prakse među državama članicama. Same države članice se ohrabruju da nadograđuju postojeću dobru praksu i razviju svoje akcione planove o ravnopravnosti LGBTIQ osoba.

Imajući u vidu da i u okviru same EU prava LGBTI osoba ostaju u sferi preporuka zemljama članicama, ne postoje jasne smernice o obavezama Republike Srbije kroz proces pristupanja EU u tom pogledu.

Program ekonomskih reformi (ERP)¹⁰⁰ koji Republika Srbija priprema na godišnjem nivou, predstavlja najvažniji strateški dokument u ekonomskom dijalogu sa Evropskom komisijom i državama

članicama Evropske unije. ERP obuhvata glavne reformske mere koje Republika Srbija planira da ostvari u trogodišnjem periodu, sa ciljem postizanja ekonomski konkurentne i socijalno pravedne države. Ovim dokumentom, nisu predviđene reformske mere u cilju unapređenja položaja LGBTI osoba.

Ni Program reforme politike zapošljavanja i socijalne politike (ESRP),¹⁰¹ koji je mnogo veći fokus imao na socijalnu sferu života, poput socijalnog uključivanja, ljudskih prava, obrazovanja, zdravstvene zaštite, nije posebno apostrofirao LGBTI populaciju kao jednu od ugroženih kategorija stanovništva kojima treba posvetiti posebnu pažnju.

Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava¹⁰² (AP 23) u svom delu o osnovnim pravima navodi da će Republika Srbija nastaviti da unapređuje svoj zakonodavni i normativni okvir u oblasti zaštite i promocije osnovnih prava, a u skladu sa pravim tekovinama EU, međunarodnim i evropskim standardima i najboljim praksama.

U okviru aktivnosti planiranih AP 23 Republika Srbija je 2021. godine usvojila izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije u cilju ostvarivanja pune harmonizacije sa evropskim pravim tekovinama. Učinjenim izmenama u Zakon su uvedeni pojmovi seksualne orijentacije (u prethodnom Zakonu korišćen je termin seksualno opredeljenje) i rodnog identiteta (nije bio definisan prethodnim Zakonom), te zabrana diskriminacije po osnovu pola, roda i rodnog identiteta. U okviru člana 27a uvodi se zabrana diskriminacije u oblasti stanovanja po bilo kom osnovu, uključujući i po osnovu pola, roda, rodnog identiteta, seksualne

orijentacije. Ovo su značajne novine, pogotovo imajući u vidu da rodni identitet nije prepoznat kao osnov diskriminacije ni u evropskom zakonodavstvu, niti je diskriminacija prepoznata u okviru oblasti poput stanovanja, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite u EU.

AP za poglavlje 23 dalje planira usvajanje nove Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i Akcionog plana, kao i njegovu doslednu primenu i aktivni monitoring u cilju unapređenja položaja najosetljivijih društvenih grupa. Rad na izradi strategije započelo je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja decembra 2019. godine izradom ex-ante analize Strategije. Pandemija korona virusa, te nova preraspodela nadležnosti i nova ministarstva u okviru Vlade RS (od oktobra 2020. godine) uticali su na usporavanje ovog procesa. Rad na usvajanju strategije nastavljen je tokom 2021. godine. U toku je izrada pomenute Strategije, sada u nadležnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Planirano je da se do kraja 2021. godine Strategija usvoji.

AP za poglavlje 23 takođe planira da se nastavkom sprovođenja efikasnog modela policije u zajednici i kontinuiranom saradnjom sa predstavnicima LGBTI zajednice nastavi i rad na unapređenju bezbednosne situacije svih pripadnika LGBTI zajednice. U narednom periodu planirano je da se nastavi sa pozitivnom praksom podizanja svesti o nedozvoljenosti svih oblika diskriminacije i načinima za njenu prevenciju, što će biti postignuto nizom edukativnih događaja, obukama građana i državnih službenika, kao i štampanjem i distribucijom priručnika za prepoznavanje i reagovanje na diskriminaciju.¹⁰³

Važan korak u unapređenju prava i položaja LGBTI zajednice u Srbiji bilo bi i usvajanje Zakona o istopolnim zajednicama. Na ovaj korak Republika Srbija nije se obavezala pregovaračkom pozicijom sa EU. Činjenica da ni sve zemlje EU nemaju usvojen sličan zakon, a da pojedine suspenduju svoje već usvojene zakone, navodi na zaključak da to neće ni biti deo pristupnih pregovora. Sa druge strane, usvajanje pomenutog zakona preporuka je Saveta Evrope. Takođe, Evropski sud pravde, premda ne zahteva usvajanje Zakona o istopolnim zajednicama, doneo je odluku da istopolni brak ima istu važnost kao i heteroseksualni i da države članice moraju da prepoznaju homoseksualni brak, zasnovan u zemljama EU, tako što će, kao i u slučaju heteroseksualnih brakova, obezbediti pravo boravka istopolnim supružnicima. Izrada Zakona o registrovanim istopolnim partnerstvima u nekoliko navrata je inicirana u Srbiji prethodnih godina. Konačno, Nacrt zakona o istopolnim zajednicama izrađen je 2021. godine, uz uključivanje Saveta Evrope i sprovedenu javnu raspravu, ali je njegovo usvajanje stopirano bez detaljnijih obrazloženja.

Usvajanje zakona i donošenje strategija samo je prvi korak u poštovanju prava LGBTI osoba. Mnogo važniji korak, koji neretko izostaje, jeste njihova puna i dosledna primena. Evropska komisija je u svom Izveštaju o napretku Republike Srbije za 2019. godinu¹⁰⁴ primetila da je zakonodavni i institucionalni okvir za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba u velikoj meri uspostavljen u Srbiji. Međutim, Izveštajem o napretku Republike Srbije za 2020. godinu konstatuje da su i dalje potrebni dodatni naponi na doslednoj i efikasnoj primeni propisa.¹⁰⁵ Slično je i u najnovijem Izveštaju o napretku Republike Srbije za 2021. godinu,¹⁰⁶ u kome je

posebno apostrofirana slaba primena odredaba Krivičnog zakonika RS o zločinima iz mržnje i govoru mržnje (a koji u velikoj meri pogađaju pripadnike LGBTI zajednice i borce za ljudska prava).

Izveštaj o napretku za 2021. godinu, takođe, navodi da tokom 2020. godine, usled pandemije COVID 19, nije bilo održavanja Parade ponosa, već su upriličeni samo on-line događaji tim povodom.¹⁰⁷

Imajući u vidu da je Republika Srbija članica Saveta Evrope, ona je i potpisnica Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, potpisane u Rimu 1950. godine.¹⁰⁸ Član 4 ove Konvencije propisuje da se uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status. Protokol br. 12 uz ovu Konvenciju, usvojen 2000. godine, dodatno uvodi Opštu zabranu diskriminacije po osnovu boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom i drugom uverenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu. Odredbe ove Konvencije neophodno je implementirati kroz domaće zakonodavstvo.

Zaključci i ključne preporuke za unapređenje položaja LGBTI populacije u Republici Srbiji

U Republici Srbiji LGBTI osobe su, prema svim istraživanjima, percipirane kao jedna od naročito ugroženih kategorija stanovništva. Ranjivost LGBTI populacije u Republici Srbiji najviše se manifestuje u njihovoj izloženosti različitim oblicima nasilja i suočenosti sa visokim stepenom diskriminacije, stigmatizacije i marginalizacije, iz čega proizlaze mnogi ekonomski i socijalni problemi.¹⁰⁹

Fizičko i seksualno nasilje motivisano predrasudama prema stvarnoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu žrtve i dalje je učestalo u Republici Srbiji. LGBTI osobe u velikom procentu izložene su diskriminaciji na poslu ili prilikom traženja posla, kao i u obrazovnom i zdravstvenom sistemu. Percepcija i stavovi prema LGBTI zajednici i dalje su pretežno negativni u okviru svih sistema (obrazovni, zdravstveni, policija, mediji). I dalje se veliki procenat pripadnika LGBTI zajednice odlučuje da svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet drži u tajnosti, dok se velika većina njih odlučuje da ne prijavi slučajeve diskriminacije ili nasilja (zbog straha, nepoverenja u institucije, neverovanja u promene). Nedostatak Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije ostavlja prostor za ovakvo stanje, ali i nedosledna primena postojećih propisa, čija se implementacija ne prati.

Zajednica života istopolnih partnera u Republici Srbiji još uvek nije pravno regulisana, usled čega pripadnici i pripadnice LGBTI zajednice nisu u mogućnosti da pod jednakim uslovima ostvare brojna prava iz oblasti porodičnog prava, nasleđivanja i zdravstvene zaštite.¹¹⁰

Nedostatak administrativnih podataka vezanih za LGBTI osobe ograničava sposobnost razumevanja iskustava i potreba seksualnih i rodnihi manjina u različitim oblastima, te sagledavanje njihovog društvenog položaja. Organizacije civilnog društva kroz svoja istraživanja donekle nadomešćuju ovaj nedostatak podataka o položaju LGBTI zajednice u Republici Srbiji. Za kreiranje efikasnih i inkluzivnih javnih politika i praćenje njihovog uticaja, neophodno je ipak da institucije u okviru sistema javne uprave (resorna ministarstva, RZS, Institut za javno zdravlje, itd.) sistematično prikupljaju i čuvaju podatke razvrstane prema seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

Preporuke

U cilju unapređenja položaja LGBTI populacije u Srbiji neophodno je obezbediti primenu postojećih propisa i olakšati društveni dijalog o nedostajućim dokumentima javne politike iz domena prava LGBTI osoba. Ovo se može postići podizanjem svesti svih aktera u javnom sektoru da su pomenuti dokumenti javne politike, pored toga što predstavljaju tzv. meko pravo, obavezujući i da ih je neophodno implementirati u potpunosti u pravni sistem Srbije i realizovati u praksi. Od ključnog značaja je obezbediti jasne i merljive korake za stvaranje bezbednog okruženja i unapređenje tolerancije prema LGBTI osobama, uz obezbeđivanje delotvorne prevencije radi sprečavanja akata nasilja i netolerancije prema LGBTI osobama, uključujući i zločine iz mržnje i govor mržnje, kao i preduzimanje mera za sprečavanje širenja, promovisanje i podsticanje mržnje i netrpeljivosti na javnim skupovima, putem medija i interneta, grafitima ili na druge načine.¹¹¹

Neophodno je raditi na smanjivanju socijalne distance, stereotipa i predrasuda prema LGBTI osobama, uz povećavanje antidiskriminacione kulture i ravnopravnosti u društvu, kroz edukacije, javne kampanje, obrazovanje na svim nivoima, kulturnim aktivnostima, informativnim aktivnostima, kao i ciljanim obukama za predstavnike svih sektora, uključujući i aktivno učešće medija.¹¹²

Takođe, treba obezbediti kontinuirano podizanje kapaciteta policijskih službenika, sudija, tužilaca, državnih službenika i advokata kroz organizovanje obuka u vezi sa međunarodnim standardima u ostvarivanju prava LGBTI osoba, kao i u vezi sa adekvatnom primenom antidiskriminacionih propisa i propisa za zaštitu od nasilja nad osobama po osnovu njihove seksualne orijentacije, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i polnih karakteristika.

Neophodno je podizanje svesti o važnosti podataka razvrstanih prema seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polu. Treba uložiti dodatne napore u jačanje kapaciteta predstavnika relevantnih institucija za prikupljanje podataka o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i polu karakterističnim za standardizovane ankete uz priznavanje metodoloških izazova i osetljivosti takvih podataka.

Reference:

1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT?uri=CELEX:52020DC0057%20%20>
2. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8536-2021-INIT/en/pdf>
3. Službeni Glasnik Republike Srbije, br.41/21 i 46/21
4. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7473-2020-INIT/en/pdf%2010>
5. Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2019.
https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR_-_REVIDIRANO.pdf
6. Službeni glasnik RS, broj 22/2009 i 52/2021.
7. European Commission (EK), Commission staff working document - Serbia 2021 Report, Strasbourg, 19.10.2021.
https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/serbia_report_2021.pdf
8. Svetska banka, "A Comparative Analysis of the Socioeconomic Dimensions of LGBTI Exclusion in Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2019.
9. Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS i Regionalni info centar, "Godišnje LGBTI+ istraživanje", Beograd: IDEAS i Regionalni info centar, 2020.
10. Šenk, M., "Samo neka je šareno – Istraživanje potreba i problema LGBT zajednice u Sbjii za 2018. godinu", Beograd: Labris, 2019.
11. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019, podaci dostupni na:
<https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>
12. Ibid
13. Ibid.
14. Za LGBTI osobe rezultat je baziran na rezultatima FRA Istraživanja iz 2019. godine, a za opštu populaciju rezultat je iz Eurofond-ovog Istraživanja o kvalitetu života iz 2016. godine
(<https://www.eurofound.europa.eu/country/serbia>)
15. Badgett, M.V. L., "The Economic Cost of Stigma and the Exclusion of LGBT People: A Case Study of India", Vašington, DC: Svetska banka, 2014.
16. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Diskriminacija na tržištu rada", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019.
17. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019.
18. Ibid.
19. Milanović, M., Antonijević Priljeva, M., "Dostojanstvo na rad: Istraživanje o položaju LGBTI+ osoba u oblasti rada i zapošljavanja", Beograd: IDEAS, 2018.
20. Ibid.
21. Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS i Regionalni info centar, "Godišnje LGBTI+ istraživanje", Beograd: IDEAS i Regionalni info centar, 2020.
22. Ibid.
23. Svetska banka, "A Comparative Analysis of the Socioeconomic Dimensions of LGBTI Exclusion in Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2019.
24. Anketa SILC se koristi za prikupljanje podataka o prihodu, siromaštvu i socijalnoj isključenosti među opštom populacijom u zemljama Evropske unije. Srbija je SILC uvela u svoj statistički sistem 2013. godine, od kada se redovno na godišnjem nivou sprovodi.
25. Ibid.
26. Milićević, B., Čeh, A., "COVID-19 i LGBTI zajednica u Srbiji", Beograd: Loud & Queer i Egal, 2020.
27. Ibid.
28. Ibid.

29. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019.
30. Svetska banka, "A Comparative Analysis of the Socioeconomic Dimensions of LGBTI Exclusion in Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2019.
31. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019.
32. Ibid.
33. Ibid.
34. Službeni glasnik RS, broj 25/2019
35. Izveštaj o radu Upravnog odbora i o izvršenom nadzoru Nadzornog odbora Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje za 2018. godinu, dostupno na <https://www.rfzo.rs/download/odluke/Izveštaj%20OUO%20i%20NO.pdf>
36. Šenk, M., "Samo neka je šareno – Istraživanje potreba i problema LGBT zajednice u Srbiji za 2018. godinu", Beograd: Labris, 2019.
37. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019.
38. Centar za prava deteta, "Izveštaj o ostvarivanju prava deteta u Republici Srbiji iz ugla dece i mladih", Beograd: Centar za prava deteta, 2013.
39. Čeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M., Duhaček, D., "Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji", Beograd : Centar za studije roda i politike; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu; UNICEF, 2015.
40. Ibid.
41. Ibid.
42. Labris, "Vršnjačko nasilje na osnovu seksualne orijentacije i rodno identiteta u srednjim školama u Srbiji", Beograd: Labris, 2017.
43. Ibid.
44. Radoman, M., "Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji", Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2020.
45. Ibid.
46. Subotić, L., Somer, A., Steljić, K., Nikolić, K., Todorović, M., Perić, T., Jablanović, A., "Rezultati istraživanja: Stavovi studenata univerziteta u Beogradu o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji", Beograd: Centar za međunarodnu javnu politiku, 2019.
47. Popadić, D., Pavlović, Z., Mihailović, S., "Mladi u Srbiji 2018/2019", Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2019; Građanske inicijative, "Evaluacija efekata predmeta građansko vaspitanje – 10 godina posle", Beograd: Građanske inicijative, 2019.
48. Svetska banka, "Discrimination against Sexual Minorities in Education and Housing: Evidence from Two Field Experiments in Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2018.
49. Čeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M., Duhaček, D., "Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji", Beograd : Centar za studije roda i politike; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu; UNICEF, 2015.
50. Ibid.
51. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji“, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019.
52. Socijalna distanca je konstrukt koji odražava stavove prema različitim društvenim grupama, a prvi ga je definisao Emori Bogardus kao stepen simpatičnog razumevanja između pojedinaca ili grupa. Bogardusova skala socijalne distance je instrument koji se koristi za merenje socijalne distance prema različitim društvenim grupama.
53. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji“, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019.
54. Hughson, M., "Muškarci u Srbiji: Promene, otpori i izazovi – Rezultati istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti – Images Srbija", Beograd: Centar E8, 2018.

55. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2018. godinu", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019.
56. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Odnos predstavnika organa javne vlasti prema diskriminaciji u Srbiji", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2014.
57. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji“, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2016.
58. Todorović, K., Filipović, M., Mišković, L., Antonijević, M., "Analički izveštaj o nedostacima i pravnim prazninama u implementaciji postojećih politika anti-diskriminacije, prevencije nasilja, zločina i govora iz mržnje prema LGBT osobama", Beograd: YUCOM, 2016; Gej lazbejski info centar (GLIC), "Monitoring i analiza LGBT sadržaja u medijima za 2016. godinu", Beograd: GLIC, 2017; Višnjic, J., "Milimeter po milimeter, desno-levo: Politika reprezentacije LGBT zajednice u medijima tokom 2017. godine", Beograd: Labris, 2017; Gej lazbejski info centar (GLIC), "Monitoring i analiza LGBT sadržaja u medijima za 2018. godinu", Beograd: GLIC, 2019.
59. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Odnos medija u Srbiji prema diskriminaciji", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2018.
60. Ibid.
61. U godišnjem izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, navodi se da je smanjeni broj podnetih žalbi na diskriminaciju zbog seksualne orijentacije, pre svega posledica smanjenog rada nevladinih organizacija tokom 2020. godine usled pandemije Korona virusa.
62. Šenk, M., "Samo neka je šareno – Istraživanje potreba i problema LGBT zajednice u Sbjii za 2018. godinu", Beograd: Labris, 2019.
63. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", 2019.
64. Zaštitnik građana, "Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2019. godinu", Beograd: Zaštitnik građana, 2020.
65. Zaštitnik građana, "Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2020. godinu", Beograd: Zaštitnik građana, 2021.
66. Do 2014. godine, Parada ponosa bila je organizovana 2001. godine, potom je u periodu od 2009. do 2013. godine zabranjivana, sa izuzetkom 2010. godine kad je održana, uz jako policijsko obezbeđenje i izazivanje nereda od strane huligana, koji su napadali policiju i javne objekte.
67. Učesnici su bili u obavezi da na ulazu obezbeđenju pokažu potvrdu o vakcinaciji, negativan PCR test ili negativan anti-genski test.
68. Svetska banka, "Review of Available Data Regarding Sexual Orientation and Gender Identity in the Republic of Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2020.
69. Ibid.
70. Kovačević, M., "Podaci, a ne zvona i praporci: Diskriminatorski incidenti i zločini motivisani homofobijom i transfobijom u Republici Srbiji u periodu od januara do novembra 2017. godine", Beograd: Da Se Zna!, 2018.
71. Kovačević, M., "Podaci, a ne zvona i praporci 2: Izveštaj o protivpravnom postupanju motivisanom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom u Republici Srbiji u 2018. godini", Beograd: Da Se Zna!, 2019.
72. Kovačević, M., Planojević, N., "Podaci, a ne zvona i praporci 3: Izveštaj o incidentima motivisanim mržnjom prema LGBT+ osobama u Srbiji od januara 2017. godine do juna 2020. godine", Beograd: Da Se Zna!, 2020.
73. Ibid.
74. Šenk, M., "Samo neka je šareno – Istraživanje potreba i problema LGBT zajednice u Sbjii za 2018. godinu", Beograd: Labris, 2019.
75. Ibid.
76. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019.
77. Radoman, J., Radoman, M., Šapić, J., "How does the Security Sector Reform Affect Human Security in Serbia: Reassessing the Impact of Security Sector Reform on LGBT People", Beograd: Organization for Security and Cooperation in Europe, Mission to Serbia and Public Policy Research Centre, 2017.

-
78. Zekavica, R., "Police Perceptions of Discrimination in Serbia," Ljubljana: Revija za Kriminalistiko in Kriminologijo 68, no. 4 (2017): 317–332; Zekavica, R., "Odnos policije prema diskriminaciji u Srbiji – rezultati istraživanja stavova pripadnika policije opšte nadležnosti i saobraćajne policije RS", Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, 2016.
 79. Ibid.
 80. Ibid.
 81. Službeni glasnik RS, broj 22/2009 i 52/2021.
 82. Službeni glasnik RS, broj 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.
 83. Službeni glasnik RS, broj 36/2010.
 84. Službeni glasnik RS, broj 25/2019
 85. Službeni glasnik RS, broj 88/2017, 27/2018, 10/2019, 27/2018 i 6/2020
 86. Službeni glasnik RS, broj 22/2016
 87. Službeni glasnik RS, broj 65/2018
 88. Službeni glasnik RS, broj 85/2005, 88/2005 – ispr. 107/2005 – ispr. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
 89. Komitet pravnik za ljudska prava (YUCOM), "Prva pravosnažna presuda za krivično delo zločina iz mržnje" saopštenje za medije, 11. Jul 2018.
<https://www.yucom.org.rs/prva-presuda-za-zlocin-iz-mrznje-poruka-nasilje-kaznjivo/>
 90. Službeni glasnik RS, broj 20/2009, 145/2014 i 47/2018
 91. Službeni glasnik RS, broj 103/2018
 92. U velikoj većini razvijenih država, ustaljena je praksa da se promena polnog markera može sprovesti na ličnu inicijativu, bez prethodne operacije ili hormonske terapije. Prema navodima u publikaciji Transrodno lice pravde uvođenje oznake neutralnog pola ili promena polnih oznaka u identifikacionim dokumentima bez prethodne operacije moguće je od 2015. u Irskoj, Kanadi, Izraelu, Kolumbiji, Norveškoj, Poljskoj, Belgiji; od 2017. na Malti, Havajima, a od 2014. u američkoj državi Rod Ajlend i na Tajvanu; od 2013. u Oregonu i Južnoj Koreji; od 2012. u kanadskoj pokrajini Ontario; od 2011. u Portugaliji; od 2009. u Vermontu, sa medicinskom dokumentacijom/dijagnozom disforije; od 2007. u Španiji, a i bez operacije i bez medicinske dijagnoze od 2014. u Danskoj, od 2012. u Argentini, od 2015. u Kolumbiji. Videti više u: Mršević, Z., „Transrodno lice pravde“, Institut društvenih nauka, Beograd, 2017.
 93. Agencija EU za osnovna prava (FRA), "EU-LGBTI II – A long way to go for LGBTI equality", Luksemburg: FRA, 2020.
 94. Ilga – Europe, dostupno na <https://www.ilga-europe.org/what-we-do/our-advocacy-work/campaigns/equality-all/legal-situation>
 95. Evropska komisija (EK), "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions - Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025", Brisel: EK, 2020.
 96. Ibid.
 97. Ibid.
 98. Ibid.
 99. Ibid.
 100. Više o ERP za period 2021–2023 videti na: <https://mfins.gov.rs/sr/dokumenti2-1/program-ekonomskih-reformi-erp-1>
 101. ESRP je usvojila Vlada RS 2016. godine, istekao je 2020. godine. Više o ESRP videti na: <http://sociojalnoukljucivanje.gov.rs/rs/usvojen-program-reformi-politike-zaposl%1%98avanja-i-sociojalne-politike-esrp/>
 102. Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, Beograd, 2020
 103. Ibid.
-

-
104. Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2019.
https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR_-_REVIDIRANO.pdf
 105. Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2020. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2020.
https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/serbia_report_2020_SR.pdf
 106. European Commission (EK), Commission staff working document - Serbia 2021 Report, Strasbourg, 19.10.2021.
 107. Ibid.
 108. Evropski sud za ljudska prava, Evropska konvencija o ljudskim pravima, sa izmenama predviđenim Protokolima br. 11, 14 i 15 i sa Protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12, 13 i 16, 2021.
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MNE.pdf
 109. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, "Posledice covid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku - uzroci, ishodi i preporuke", Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji, 2021.
 110. Ibid.
 111. Raičević, V., Vasić, M., „Preporuke civilnog sektora za izradu nove Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i prateći Akcioni plan“, Beograd: Labris, 2020.
 112. Ibid.
-

Literatura:

Agencija EU za osnovna prava (FRA), "EU-LGBTI II - A long way to go for LGBTI equality", Luksemburg: FRA, 2020.

Agencija EU za osnovna prava (FRA), "Survey on Experiences of LGBTI People in Europe", Luksemburg: FRA, 2019, podaci dostupni na <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>

Badgett, M.V. L., "The Economic Cost of Stigma and the Exclusion of LGBT People: A Case Study of India", Vašington, DC: Svetska banka, 2014.

Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS i Regionalni info centar, "Godišnje LGBTI+ istraživanje", Beograd: IDEAS i Regionalni info centar, 2020.

Centar za prava deteta, "Izveštaj o ostvarivanju prava deteta u Republici Srbiji iz ugla dece i mladih", Beograd: Centar za prava deteta, 2013.

Ćeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M., Duhaček, D., "Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji", Beograd: Centar za studije roda i politike; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu; UNICEF, 2015.

Evropska komisija (EK), "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions - Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025", Brisel: EK, 2020.

Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2019. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2019.

Evropska komisija (EK), "Republika Srbija Izveštaj za 2020. godinu", Radni dokument Komisije, Brisel: EK, 2020.

Evropski sud za ljudska prava, Evropska konvencija o ljudskim pravima, sa izmenama predviđenim Protokolima br. 11, 14 i 15 i sa Protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12, 13 i 16, 2021.

European Commission (EK), Commission staff working document - Serbia 2021 Report, Strasbourg, 19.10.2021.

Gej lazbejski info centar (GLIC), "Monitoring i analiza LGBT sadržaja u medijima za 2016. godinu", Beograd: GLIC, 2017.

Gej lazbejski info centar (GLIC), "Monitoring i analiza LGBT sadržaja u medijima za 2018. godinu", Beograd: GLIC, 2019.

Građanske inicijative, "Evaluacija efekata predmeta građansko vaspitanje – 10 godina posle". Beograd: Građanske inicijative, 2019.

Građanske inicijative, "Evaluacija efekata predmeta građansko vaspitanje – 10 godina posle". Beograd: Građanske inicijative, 2019.

Izveštaj o radu Upravnog odbora i o izvršenom nadzoru Nadzornog odbora Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje za 2018. godinu, dostupno na <https://www.rfzors/download/odluke/Izvestaj%20UO%20i%20NO.pdf>

Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), "Prva pravosnažna presuda za krivično delo zločina iz mržnje" saopštenje za medije, 11. Jul 2018, dostupno na <https://www.yucom.org.rs/prva-presuda-za-zlocin-iz-mrznje-poruka-nasilje-kaznjivo/>

Kovačević, M., "Podaci, a ne zvona i praporci: Diskriminatorski incidenti i zločini motivisani homofobijom i transfobijom u Republici Srbiji u periodu od januara do novembra 2017. godine", Beograd: Da Se Zna!, 2018.

Kovačević, M., "Podaci, a ne zvona i praporci 2: Izveštaj o protivpravnom postupanju motivisanom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom u Republici Srbiji u 2018. godini", Beograd: Da Se Zna!, 2019.

Kovačević, M., Planojević, N., "Podaci, a ne zvona i praporci 3: Izveštaj o incidentima motivisanim mržnjom prema LGBT+ osobama u Srbiji od januara 2017. godine do juna 2020. godine", Beograd: Da Se Zna!, 2020.

Labris, "Vršnjačko nasilje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u srednjim školama u Srbiji", Beograd: Labris, 2017.

Milanović, M., Antonijević Priljeva, M., "Dostojanstvo na rad: Istraživanje o položaju LGBTI+ osoba u oblasti rada i zapošljavanja", Beograd: IDEAS, 2018.

Milićević, B., Čeh, A., "COVID-19 i LGBTI zajednica u Srbiji", Beograd: Loud & Queer i Egal, 2020.

Mršević, Z., „Transrodno lice pravde“, Institut društvenih nauka, Beograd, 2017.

Popadić, D., Pavlović, Z., Mihailović, S., "Mladi u Srbiji 2018/2019", Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2019.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Diskriminacija na tržištu rada", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Odnos medija u Srbiji prema diskriminaciji", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2018.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Odnos predstavnika organa javne vlasti prema diskriminaciji u Srbiji", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2014.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, "Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu", Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2020.

Zaštitnik građana, "Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2020. godinu", Beograd: Zaštitnik građana, 2021.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji”, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2016.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji”, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019.

Radoman, J., Radoman, M., Šapić, J., "How does the Security Sector Reform Affect Human Security in Serbia: Reassessing the Impact of Security Sector Reform on LGBT People", Beograd: Organization for Security and Cooperation in Europe - Mission to Serbia and Public Policy Research Centre, 2017.

Radoman, M., "Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji", Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2020.

Raičević, V., Vasić, M., „Preporuke civilnog sektora za izradu nove Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i prateći Akcioni plan”, Beograd: Labris, 2020.

Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 23, Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, Beograd, 2020.

Republika Srbija, Program ekonomskih reformi za period 2021–2023. godine, Beograd, 2021.

Republika Srbija, Program reforme politike zapošljavanja i socijalne politike, Beograd, 2016.

Šenk, M., "Samo neka je šareno – Istraživanje potreba i problema LGBT zajednice u Sbjiji za 2018. godinu", Beograd: Labris, 2019.

Subotić, L., Somer, A., Steljić, K., Nikolić, K., Todorović, M., Perić, T., Jablanović, A., "Rezultati istraživanja: Stavovi studenata univerziteta u Beogradu o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji", Beograd: Centar za međunarodnu javnu politiku, 2019.

Svetska banka, "A Comparative Analysis of the Socioeconomic Dimensions of LGBTI Exclusion in Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2019.

Svetska banka, "Discrimination against Sexual Minorities in Education and Housing: Evidence from Two Field Experiments in Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2018.

Svetska banka, "Review of Available Data Regarding Sexual Orientation and Gender Identity in the Republic of Serbia", Vašington, DC: Svetska banka, 2020.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, "Posledice covid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku – uzroci, ishodi i preporuke", Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji, 2021.

Todorović, K., Filipović, M., Mišković, L., Antonijević, M., "Analitički izveštaj o nedostacima i pravnim prazninama u implementaciji postojećih politika anti-diskriminacije, prevencije nasilja, zločina i govora iz mržnje prema LGBT osobama", Beograd: YUCOM, 2016.

Višnjić, J., "Milimetar po milimetar, desno-levo: Politika reprezentacije LGBT zajednice u medijima tokom 2017. godine", Beograd: Labris, 2017.

Zaštitnik građana, "Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2019 godinu", Beograd: Zaštitnik građana, 2020.

Zekavica, R., "Odnos policije prema diskriminaciji u Srbiji – rezultati istraživanja stavova pripadnika policije opšte nadležnosti i saobraćajne policije RS", Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, 2016.

Zekavica, R., "Police Perceptions of Discrimination in Serbia," Ljubljana: Revija za Kriminalistiko in Kriminologijo 68, no. 4 (2017): 317–332

PODRŠKA: Izradu ovog dokumenta omogućila je Vlada Švajcarske u okviru projekta „Podrška unapređenju socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

NAPOMENA: Ovaj dokument ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije, kao ni Vlade Švajcarske. Svi pojmovi upotrebljeni u publikaciji u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.